

**Ба шурои диссертатсионии 6D.KOA-014
назди Донишгоҳи давлатии молия ва
иқтисоди Тоҷикистон (734067, ш. Душанбе,
кӯчаи Нахимов 64/14, www.tgfeu.tj.)**

Такриз

**муқарризи расмӣ номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент Қурбонова Фирӯза
Алиҷоновна ба диссертатсияи Қурбонов Вафо Намозалиевич дар мавзӯи
«Таваррум ва роҳҳои пешгирии таъсири манфии он ба рушди иқтисодиёт»,
ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи
иқтисоси 6D050900 – Молия (6D050901 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз)
пешниҳод шудааст.**

1. Мутобиқати диссертатсия ба ихтисос ва самтҳои илм. Таҳқиқоти диссертатсионӣ Қурбонов Вафо Намозалиевич ба бандҳои зерини шиносномаи феҳристи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 6D050900 – Молия (6D050901 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз): 8.4. Механизми гардиши пули нақдӣ ва ғайринақдӣ, 8.6. Ташкил ва танзими чараёнҳои пулӣ дар иқтисодиёт, 8.7. Эмиссия ва сиёсати зиддитаваррумӣ дар иқтисодиёти бозорӣ, 8.10. Проблемаҳои таваррум (дефлятсия) ва беқурбшавии асъори миллӣ, 8.11. Ташаккули талабот ба пул ва пешниҳоди пул, тамоюлот ва дурнамои таъмини мувозинати зарурӣ барои мутавозин будан, 8.12. Асосҳои назариявии таҳқиқоти равандҳои таваррумӣ дар иқтисодиёт, афзоиши даромадҳои воқеӣ ва пулӣ, пасандозҳо ва дигар омилҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, 11.9. Стратегия ва тактикаи истифодаи афзорҳои танзими пулию қарзӣ. Низомии назорати бонкӣ ва унсурҳои он мувофиқат менамояд.

2. Муҳимияти мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ. Унвонҷӯ дар ин қисмати диссертатсия ба таври зайл зикр менамояд, ки дар ҷомеаи иқтисодӣ таваррум ҳамчун ҳодисаи номатлуби пулӣ хусусияти таърихӣ дошта, дар ташаккули муносибатҳои пулӣ зоҳир гардида, як қатор мушкилотро ба миён меоварад. Таҳаввулоти бузурги муносибатҳои пулӣ дар ҷомеаи иқтисодӣ боиси ба миён омадани шаклҳои нави пул гардида, бо мурури замон дар натиҷаи нобаробар рушд кардани иқтисодиёт ва душвор гардидани сатҳи зиндагии як табақаи аҳоли, нобаҳрасозон ва дигар ашхосе пайдо гардид, ки ба болоравии таваррум боис гардиданд. Таърих гувоҳи он аст, ки сабабҳои сар задани таваррум хосиятҳои гуногуни объективӣ, субъективӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ дошта, ҳар гуна омил метавонад боиси ба миён омадани он гардад. Сатҳи

фарогирии таваррум фарохмачро буда, асосан пайдоши он ба давлатҳои пешрафта ва хусусияти тамаддуни қадимадошта рост меояд. Новобаста аз он ки иқтисодиёти давлат дар кадом сатҳ қарор дорад ва он агар ба муҳити беруна алоқаманд бошад, таъсири таваррум ва ё пайдо шудани таваррум дар он имконпазир аст.

Агар ба таърихи таваррум ё беқурбшавӣ аҳаммият диҳем, ин ду мафҳум умумиятҳои гуногунро доро мебошанд. Зеро беқурбшавӣ метавонад ҳам дар сатҳи муносибатҳои пулӣ ва ҳам дар сатҳи муносибатҳои молӣ ба вуҷуд ояд. Дар сатҳи муносибатҳои пулӣ барзиёдии пул боиси беқурбшавӣ мегардад ва дар сатҳи муносибатҳои молӣ баръакс, камшавии мол боиси пайдоиши таваррум мегардад. Албатта, аз он хотире ки таваррум, қабл аз ҳама дар давлатҳои пешрафта ба вуҷуд омада бошад ҳам, сониян он дар давлатҳои рӯ ба рушд низ ба вуҷуд омадааст. Вобаста ба ин, қайд кардан зарур аст, ки Тоҷикистон низ таҷрибаи шадиди таваррумиро дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ аз сар гузаронида, то ҳол ҷиҳати гирифтани пеши роҳи оқибатҳои манфии таваррум мубориза мебарад. Мавриди зикр аст, ки дар шароити имрӯза, ба андешаи мо, таваррум хосиятҳои зоҳиршавии худро комилан дигар намуда, тарзи таъсир расонидани худро бо шароитҳои имрӯза ҳамчун организми зинда мутобиқ намудааст. Вобаста ба ин, қайд кардан зарур аст, ки дар шароити имрӯза ҳаракати равандҳои таваррумӣ ба воситаи организмҳои зинда ба иқтисодиёт ворид гардида, дар як давраи муайян сохторҳои муҳимми иқтисодиро фалаҷ гардонид, иқтисодиётро ба душвории зиёд мувҷеҳ мегардонад. Тоҷикистони тозаистиқлол дар марҳалаи расидан ба як суботи сартосарӣ на танҳо бухронҳои шадиди иҷтимоӣ, балки як бухрони сарбастаи иқтисодиро аз сар гузаронид, ки дар он нишондиҳандаҳои таваррумӣ ба дараҷаи баланди идоранашавандагӣ ё аз нуқтаи назари меъёрӣ, комилан берун баромада буд.

Ҳамаи ин зарурат боиси он мегардад, ки ҷиҳати ба танзим даровардани мувозинатҳои нархӣ, ки бо таварруми шадид анҷом меёбанд, моро ба он водор месозад, то роҳҳои самаранокӣ идоракунии онро дарёфт намуда, таъсири манфии онро ба иқтисодиёт ва ҷомеа коҳиш диҳем. Таҷрибаи нишон медиҳад, ки дар сатҳи таваррум андеша ва баҳсу мунозираҳои гуногун ҷой дорад ва сабабҳои бавуҷудоии он дар ҳар давлат гуногун мебошад. Албатта, ин масъала дар сатҳи таҳқиқоти илмӣ ба мо имкон медиҳад, ки чунин заминаи бавуҷудоиро ҳамчун таҷриба истифода намуда, равиши идоракунии таваррумро бо усулҳои

муносиб дар Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳандозӣ намоем. Рушди муназзами иқтисодӣ ва сатҳи монетизатсияи дуруст, ки мутаносибан мувозинатҳои нархиро таъмин менамояд, моро ба он водор месозад, ки ҷиҳати давомдор кардани чунин мувозинатҳои муҳимми иҷтимоӣ иқтисодӣ таҳлилҳо анҷом дода, мушкилоти ҷойдоштаро ошкору бартараф намоем.

3. Дарҷаи навгонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод шудаанд. Таҳқиқоти анҷомдодаи унвонҷӯ ҳамчун муваффақияти илмӣ дар навгонии илмӣ он инъикос гардида фарогири тамоми паҳлуҳои илмӣ амалии диссертатсия мебошад. (саҳ. 10-12). Навгонии илмӣ диссертатсия ин таҳлили амиқи нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, нишондиҳандаҳои васеи ҳаҷми пул, ҳаҷми пули дармуомилотбуда, сатҳи монетизатсия, меъёри фоизи қарз ва дигар нишондиҳандаҳои ба таваррум вобаста, ки аз тарафи унвонҷӯ коркарду пешниҳод гардидаанд, масъалаи меҳварӣ мебошанд ва навгонии илмӣ инҳоро ташкил медиҳанд:

1. Вобаста ба таҳаввулоти замони гузашта ва муосир ҷанбаҳои назариявӣ ва методии заминаҳои пайдоиши таваррум вобаста ба сарчашмаҳои илмӣ аз рӯи асарҳои олимони дохилию хориҷӣ таҳлилу баррасӣ гардида, дар доираи онҳо тафсир, шаклгирӣ, хосияти зоҳиршавӣ, омилҳои таъсиррасон ва як қатор масъалаҳои дигари марбут ба таваррум таҳлилу баррасӣ гардида, як қатор алоқамандии таъсиррасони равишҳои таваррум дар шароити муосир ва мувофиқ ба ҳолати имрӯза пешниҳод гардидаанд. Ғайр аз ин, сохтори омилҳои таваррум ба таври мухаллас пешниҳод гардида, бо нуқтаи назари олимони асоснок карда шудааст.

2. Дар шароити тағйирёбанда будани таркиби иқтисодӣ ва бо печидагиҳои раванди ҷаҳонишавӣ, ки он аксаран боиси вайроншавии мувозинатҳои иқтисодӣ мегардад, таъсири омилҳои маҷмуии таъсиррасон ба вазъи таваррум бо пайвастагии иқтисодӣ таҳқиқ, коркард ва ошкор гардидааст. Ҳамчунин, дар таҳқиқи шаклгирӣ ва шиддатёбии таваррум низ таъсири афзорҳои макроиқтисодӣ ва идораи босамари онҳо ошкор ва пешниҳод гардидааст.

3. Вобаста ба хосиятҳои зоҳиршавии таваррум дар давлатҳои пешрафта заминаҳои бавучудоии он ошкор гардида, тартиби идоракунии он вобаста ба иқтидорҳои иқтисодӣ ва имкониятҳои дар даст доштаи онҳо баррасӣ ва дар сатҳи зарурӣ таҳқиқ гардида, роҳҳои имконпазири истифодаи ин таҷриба дар Тоҷикистон пешниҳод

гардидааст. Ҳамчунин, тавассути нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ муайян намудани сатҳи муътадили нархҳо ва таваррум дар сатҳи иқтисодиёт муайян гардидааст.

4. Вобаста ба имкониятҳои иқтисодии Тоҷикистон аз солҳои аввали соҳибистиклолӣ баъди ислохотҳои пай дар пайи пулӣ, сиёсати пулию қарзӣ дар ҳамбастагӣ бо нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва дигар сохторҳои ёрирасони он, ки ба рушди иқтисодиёт ва сатҳи таваррум таъсир мерасонад, таҳлилу арзёбӣ гардида, ҳамчун тағйирёбии васеи ҳаҷми пул, суръати афзоиши пули нақд сатҳи болоравии нархҳо ва дигар омилҳои таъсиррасон таҳқиқ гардидаанд.

5. Вобаста ба имкониятҳои иҷтимоию иқтисодии давлат чараёнҳои амалий сиёсати идоракунии таваррум вобаста ба нигоҳ доштани мувозинати рушди иқтисоди иқтисодиёти Тоҷикистон таҳия ва пешниҳод гардидаанд, ки онҳо дар ҳолатҳои тағйирёбанда будани вазъияти иқтисодиёти ҳақон сиёсатҳои гуногуни боздорандагии таваррумро истифода намуда, таъсири манфии онро ба иқтисодиёт коҳиш медиҳанд. Дар баробари ин, дараҷаи тағйирёбии таваррум дар сатҳи меёри пешбинишуда ва эҳтимолӣ муайян ва пешниҳод гардидааст, ки аз рӯйи он имкониятҳои мутавозин нигоҳ доштани таваррум имконпазир мегардад. Ҳамчунин, роҳҳои татбиқи сиёсати идоракунии таваррум дар доираи имкониятҳои мавҷуда дар асоси имкониятҳои имконпазир пешниҳод гардидаанд.

6. Бо баланд гардидани имкониятҳои мавҷудаи кишвар, ки асоси муваффақиятҳои онро дар ҳама ҳолат иқтидорҳои иқтисодии давлат ва дигар имкониятҳои дар дастдоштаи онҳо ташкил медиҳад, раванди идоракунии сиёсати таваррумӣ дар алоқамандӣ бо сиёсати пулию қарзӣ муайян гардида, он бо як қатор коркардҳои муаллифӣ асоснок карда шудааст. Ҳамчунин дар доираи ин масъала таҳлили лаппишҳои қурбӣ ва дигар меёрҳои бо пул вобаста пешниҳод гардидаанд.

Нуқтаҳои асосии кори илмӣ- таҳқиқотӣ, ки аз ҷониби докторанти (PhD) ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, аз 6 банд иборат буда аҳамияти мустақили назариявӣ ва амалии диссертатсияро тавсиф медиҳанд, ки инҳоро дар бар мегиранд (саҳифаҳои 12-13):

1. Таҳқиқи заминаи бавучудой, шаклгирӣ ва тағйирпазирии таваррум дар низоми иқтисодӣ маҳсуб ёфта, он тавассути асарҳои олимони дохилию хориҷӣ ва як қатор коркардҳои методӣ асоснок карда шудааст.

2. Вобаста ба зиёд шудани тамоюлҳои манфии равандҳои ҷаҳонишавӣ ҳангоми ба ҳам омезиш ёфтани ҷараёнҳои иқтисодӣ, ки дар онҳо масъалаи таваррум низ шомил мебошад механизмҳои танзими таваррум коркард гардида вобаста ба зарурият омилҳои таъсиррасон ошкор ва методикаи идоракунии он пешниҳод дар шакли эҳтимолӣ.

3. Таҷрибаи таваррум дар як қатор давлатҳои ҷаҳон таҳқиқ шуда, дар он мувозинати таваррум вобаста ба иқтидори иқтисодии давлатҳои ҳисобшуда пешниҳод гардидааст.

4. Дар солҳои аввали соҳибистиқлолии кишвар нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва дигар нишондиҳандаҳои пулие, ки ба болоравии таваррум дар муддатҳои таҳқиқшуда таъсир мерасонанд, ошкору пешниҳод гардидаанд.

5. Ҷиҳати нигоҳ доштани мувозинати таваррум ва истифодаи сиёсати зиддитаваррумӣ, новобаста аз тағйирёбанда будани вазъияти иқтисодии давлат, усулҳо ва сиёсатҳои муосири танзимнамоии таваррум дар шароити имрӯза истифода гардидаанд.

6. Дар шароити имрӯза ҷиҳати гирифтани пеши роҳи таъсири манфии таваррум як қатор алоқамандиҳо, ба монанди сиёсати пулию қарзӣ, ҳаҷми пули нақд ва як қатор масъалаҳои меъёрии коркардшуда кашф гардидаанд.

4. Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо:

Дар диссертатсияи Қурбонов Вафо Намозалиевич ҳамаи он масъалаҳои таваррум ва роҳҳои пешгирии таъсири манфии он ба рушди иқтисодиёт таҳқиқ гардида, нишондиҳандаҳои ҳаҷми пул ва меъёри таваррум, ҳадафгирии таваррум ва роҳҳои дар амал татбиқ намудани он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлилу арзёбӣ гардида, тавассути маълумотҳои дақиқи соҳавӣ асоснок карда шуда, пайдарпайии таҳқиқи назария, методология ва амалия дар сатҳи зарурӣ арзёбӣ гардидаанд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқотро коркардҳо ва таҳқиқотҳои назариявӣ ва методии олимони дохилию хориҷӣ дар бар гирифта, дар ин қисмат заминаҳои бавучудоии таваррум ва дигар тафсирҳои ба ин баробар мавриди таҳлил ва арзёбӣ қарор гирифта, ҳамчун натиҷа ошкорнамоии назариявии заминаҳои бавучудой ва дигар тарзҳои самараноки идоракунии таваррум муайян ва пешниҳод гардидаанд. Ҳамчунин, дар мушаххасот асарҳои олимони дохилию хориҷӣ ва дигар сарчашмаҳои ба ин баробар мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд.

Асосҳои амалии таҳқиқотро коркардҳои натиҷавии заминаҳои бавучудоии таваррум ва дигар нишондиҳандаҳои ба ин баробар дар бар гирифта, воқеияти онро як қатор омилҳои таъсиррасон ва асосӣ ташкил медиҳад. Илова ба ин, қайд кардан зарур аст, ки асосҳои амалии таҳқиқоти унвончуро дар сатҳи дигар маълумотҳои расмии Бонки миллии Тоҷикистон, Бюллетенҳои омили бонкӣ, сомонаҳои расмии бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ташкил медиҳад.

5. Нашри натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Натиҷаи таҳқиқоти анҷомшудаи Қурбонов Вафо Намозалиевич дар чорабиниҳои илмию амалии сатҳи гуногун (конференсияҳо) пешниҳод ва баррасӣ шуда, дар маҷмуъ муаллифи диссертатсия 14 мақолаи илмӣ ва фишурдаи маърузахоро ба таъб расонидааст, ки аз ҷумла 6 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи аз тарафи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсияшуда нашр шудаанд.

6. Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Дар таҳия ва татбиқи чораҳо ҷиҳати баррасӣ ва таҳқиқи дурусти диссертатсия аз тарафи муаллиф як қатор меъёрҳои илман асоснок риоя шудаанд: таҳия ва баррасии мавзӯи илмӣ, арзёбӣ ва баҳодиҳии сатҳи мубрам будани мавзӯи таҳқиқот, мақсадгузорӣ ва вазифагузорӣ дар чараёни дурусти таҳқиқот, инчунин, интишорҳо ва дигар пешниҳодҳо аз тарафи муаллиф истифода шудаанд. Инчунин, як қатор коркардҳои муаллиф масъалаҳои мубрами таваррумро дар сатҳи самаранок истифода намудааст.

7. Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи КОА

Диссертатсия ва автореферати диссертатсияи Қурбонов Вафо Намозалиевич ба талаботи “Дастурамал оид ба тартиби барасмиятдарории диссертатсия ва автореферати диссертатсия”, ки бо қарори раёсати Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 март соли 2022 №3 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад.

8. Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия ба талабот ва стандартҳои таҳияи диссертатсияи илмӣ, сохтори он инҳоро дар бар мегирад: диссертатсияи илмӣ аз муқаддима, феҳрасти ихтисорот, се боб, 9 зербоб, хулоса, 11 расм, 9 диаграмма, 16 ҷадвал рӯйхати адабиёти истифодашуда дар ҳаҷми 151 ва ҳаҷми 171 саҳифаи матни компютерӣ таҳия гардидааст.

Татбиқи амалии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар бобҳо ва параграфҳои алоҳида мавриди баррасӣ ва арзёбӣ қарор гирифтааст, ки тафсири онро дар алоҳидагӣ мушоҳида кардан мумкин аст.

Дар муқаддимаи диссертатсия масъалаҳои назариявӣ, методӣ ва сатҳи мубрами мавзӯи таҳқиқот бо коркарди асарҳои олимони дохилию хориҷӣ, сарчашмаҳои илмӣ, адабиёти таълимӣ, ҳисоботи расмӣ ва дигар ҳисоботи ба ин баробар, ки дар самти мавзӯи таҳқиқот мебошад, қисми муқаддимаро ташкил медиҳанд. Илова бар ин, дар сатҳи муқаддима мақсади таҳқиқот, вазифаҳои таҳқиқот, объекти таҳқиқот, мавзӯи таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо, мутобикати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии доктара ба дараҷаи илмӣ, тавсиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия, интишор аз рӯи мавзӯи диссертатсия, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия бандҳои меҳварии муқаддимаи диссертатсия мебошанд. (саҳ. 4-17)

Дар боби якуми диссертатсия – «Асосҳои назариявӣ ва методологии марҳалаҳои бавучудоии таваррум», як қатор масъалаҳои зерин ба монанди: заминаҳои назариявӣ ва методологии пайдоиши таваррум дар иқтисодиёт, хусусиятҳо ва ҷараёнҳои тағйирпазирии таваррумӣ ва таъсири он ба сатҳи иқтимоию иқтисодӣ, механизмҳои танзими таваррум ва сиёсатҳои зиддитаваррумӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ ва таҳқиқ қарор додааст. (саҳ. 17-52)

Дар ин қисмати диссертатсия аз ҷониби муаллиф дар асоси масъалаҳои асосие, ки дар ошкорсозии таҳқиқоти илмӣ вобаста ба заминаҳои бавучудоии таваррум ҳамчун ҳодисаи иқтисодӣ, як қатор сарчашмаҳои илмӣ таҳлилу баррасӣ гардида аксаран вобаста ба равандҳои ягонагӣ ва маҳдудиятҳои даври пайдоиш ва густариши таваррум хусусияти ягона дошта, тафсири он бидуни ба назар гирифтани як қатор эҳтимолиятҳои, ки дар ҷаҳони муосир ба вуҷуд омадаанд, тафсир гардидааст. Инчунин муаллиф дуруст қайд намудааст, ки аз сабаби он ки танзими сатҳи таваррум дар дараҷаи аввал бо роҳи нигоҳ доштани массаи пулӣ дар иқтисодиёт ба амал меояд, миқдори пули дар иқтисодиёт мавҷудбуда барои пешравии корхонаҳои сектори воқеӣ кифоягӣ намекунад (саҳ.20). Ҳамчунин вобаста ба сарчашмаҳои омилҳои бавучудоии таваррум дар иқтисодиёт. (саҳ.21, 22), сабаб ва оқибатҳои раванди таваррум ва тамоюли тағйирёбии он (саҳ.28), тартиби ченкунии таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи нархи молу хизматрасониҳо (саҳ.30), суръати болоравии таваррум дар сатҳи иқтисодиёт ва гурӯҳбандии он (саҳ.31, 32), нишондиҳандаи динамикии сатҳи таваррум (саҳ.36) фишангҳои танзими сиёсати пули қарзӣ ва таваррум (саҳ.36), тартиби ҳисоб намудани сатҳи таваррум дар илми иқтисод (саҳ.39), Дар сатҳи таҳқиқоти илмӣ унвонҷӯ муайян кардааст, ки

баҳодиҳии мавқеи фарогирии таваррум дар шароити имрӯза аз нуқтаи назари тамоюлҳои раванди ҷаҳонишавӣ ва дигар элементҳои дар сатҳи иқтисодиёт бавучудода, ки хусусияти умумиқтисодӣ доранд, ба роҳ монда шудааст. Ҳамчунин, дар таҷзияи тафсири пайдоиш ва густариши таваррум ва таъсири манфии он дар шакли нав ва фарогир коркардҳои илмӣ пешниҳод гардидааст. Боиси қайд аст, ки аз ҷониби муаллиф шаклҳо ва намудҳои таваррум муайян гардида, механизмҳои идоракунии усулҳои зиддитаваррумӣ дар ҳамоҳангӣ бо таҷрибаи хориҷӣ пешниҳод шудааст. Муаллиф бо мақсади пешгирии таваррум ва беҳтар намудани тавозуни пардохт, як чанд тадбирҳои сиёсати дефлятсионии молиявиро пешниҳод намудааст, аз он ҷумла маҳдудияти пешниҳоди пул, ҷорӣ намудани меъёри захиравӣ, амалиёти Бонки марказӣ бо вомбаргҳои давлатӣ ва дигар коғазҳои қиматнок ва ғайра. (саҳ.49, 50)

Яке аз натиҷаҳои арзишманди диссертатсия дар он ифода мегардад, ки дар натиҷаи таҳлили васеи назарияҳо ва ақидаҳои гуногуни олимони ватанӣ ва хориҷӣ доир ба масъалаҳои таваррум ва роҳҳои пешгирии таъсири манфии он ба рушди иқтисодиёт маълумотҳои муфасссал оварда, мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст.

Дар боби дуюми диссертатсия – «Таҳлили таваррум ва таъсири он ба нишондиҳандаҳои макроқтисодӣ», ки он ҳамчун қисмати таҳлилии рисолаи илмӣ аст, аз инҳо иборат мебошад: таҳлили вазъияти сиёсати пулию қарзӣ ва таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, оқибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии таваррум ва механизмҳои паст кардани шиддати таъсири манфии он, ҳадафгирии таваррум ва роҳҳои дар амал татбиқ намудани он таҳлил ва хулосабарорӣ шудааст. (саҳ. 52-96)

Дар зерқисматҳои боби мазкур динамикаи тағйирёбии нишондиҳандаҳои васеи ҳаҷми пул ва пулҳои берун аз бонкҳо дар солҳои 2012-2022 (диаграммаи 2.2., саҳ.57) мавриди таҳлил қарор дода, дуруст қайд мекунад, ки тибқи маълумотҳои динамикаи тағйирёбии нишондиҳандаҳои васеи ҳаҷми пул дар соли 2012 7093 млн сомониро ташкил намудааст, ки ин нишондиҳанда дар соли 2018 18949 ва ин нишондиҳанда дар соли 2022 ба 39883 млн сомонӣ баробар гардидааст ва дар муқоиса ба соли 2012 4,6 маротиба афзоиш ёфтааст, ки ба масъалаи пулҳои нақди берун аз бонкҳо ва зиёд шудани сатҳи таваррум мусоидат намудааст (саҳ. 57-58). Муаллиф дар мавриди таҳлили тағйирёбии суръати афзоиши ҳаҷми пули нақд ва сатҳи таваррум (диаграммаи 2.3., саҳ.57) чунин хулосабарорӣ менамояд, ки суръати афзоиши ҳаҷми пули нақди берун аз бонкҳо дар соли 2014 4,6%-ро ташкил намудааст ва ин

нишондиҳанда дар соли 2022 41,9%-ро ташкил намудааст, ки мутаносибан дар муқоиса ба соли 2014 37,3% афзоиш ёфтааст (саҳ. 60). Диаграммаи 2.4., саҳ 62 нишон медиҳад, ки дар шароити имрӯзаи хоҷагидорӣ меъёри минималии ҶОИЗҶОИ ҚАРЗӢ, ё ба таври дигар бозтамвил асосан ба давлатҳои аз лиҳози иқтисодӣ пешрафта рост меоянд. Тибқи маълумоти диаграммаи 2.4, меъёри аз ҳама пасттарин соли 2022 дар Аврупо 2,5%, Хитой 3,65, ИМА 4,25%, Россия 7,5%, Туркия 9% ва дар Тоҷикистон 13%-ро ташкил медиҳад. Инчунин тибқи маълумотҳои диаграммаи мазкур, меъёри аз ҳама пасттарин соли 2022 дар Аврупо 2,5%, Хитой 3,65, ИМА 4,25%, Россия 7,5%, Туркия 9% ва дар Тоҷикистон 13%-ро ташкил додааст. (саҳ 62), ин тамоил вобаста ба маълумотҳои диаграммаи 2.4 Ўзбекистон 15%, Молдавия 20 ва Украина 25%-ро ташкил медиҳад, ки нисбатан баландтар мебошад (саҳ 62, 63). Аз ҷониби муаллиф барои расидан ба як суботи самараноки сиёсати зиддитаварумӣ чунин чораҷӯиҳоро пешниҳод гардидааст: баланд бардоштани иқтидорҳои истеҳсоли дар дохили кишвар ва додани имконият ба истеҳсолкунандагони дохилӣ; баланд бардоштани сатҳи монетизатсияи иқтисодиёт дар як сол ба ҳисоби миёна дар сатҳи поёӣ 5% ва дар сатҳи болоӣ 10%; аз байн бурдани тамоми омилҳои сунъии боздорандаи пурзуркунии қурби пул, нигоҳдорандаи мувозинати нархҳо ва дигар масъалаҳои ба ин баробар; дарёфти роҳҳои ҳавасмандгардонии бахши бонкӣ ҷиҳати дастгирии истеҳсолкунандагони дохилӣ; бо роҳи қонунӣ ва ҷазо, гирифтани пеши роҳи худсарона ё ягон воситаи дигари ғайриқонунӣ баланд бардоштани нарх ва назорат аз рӯи истеҳсолот ва мувозинатҳои истеҳсоли, ки дар оянда ба болоравии нархҳо боис мегарданд (саҳ. 64).

Мувофиқи маълумоти омории сатҳи таваррум дар сатҳи маҳсулотҳои хӯрокворӣ соли 2017 7,5%-ро ташкил менамояд, ки ҳамин нишондиҳанда дар соли 2022 ба 4,2 % баробар гардидааст ва ин аз рӯи нишондиҳандаҳо ба андозаи 3,3 банди ҶОИЗҶОИ ҚАРЗӢ кам гардидааст. Ҳол он ки ин нишондиҳанда дар соли 2020 9,4% ва дар соли 2021 8,0%-ро ташкил меод. Сатҳи таваррум аз ҳисоби маҳсулотҳои ғайрихӯрокворӣ бошад соли 2017 агар 4,4%-ро ташкил намояд, пас ин меъёр дар соли 2022 3,2%-ро ташкил додааст, ки дар муқоиса ба соли таҳлилшаванда - 1,2 банди ҶОИЗҶОИ ҚАРЗӢ коҳиш ёфтааст ва албатта ин коҳишбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то ҳол идома дорад (Ҷадвали 2.1. саҳ. 68-69).

Дар ҷадвали 2.2. мушоҳида намудан мумкин аст, ки таркиби таваррумро аз нуқтаи нолу маҳсулотҳои гуногуни истеъмолӣ нишон

медиҳад. Вобаста ба паст кардани ҳиссаи таваррум аз ҳисоби маҳсулотҳои воридотӣ, ба андешаи муаллиф, чораҳои зерин пешниҳод намудааст: бо роҳи додани афзалият ба маҳсулотҳои серталаби хориҷӣ дар дохили кишвар маҳдуд кардани ҳиссаи онҳо аз ҳисоби сарчашмаҳои дохила; додани бартарӣ ба маҳсулотҳои воридотивазкунанда дар номгӯи маҳсулотҳои дар сабади истеъмоли мавҷудбуда; чорӣ намудани омилҳои маҳдудкунӣ ба маҳсулотҳои воридотӣ бо истифода аз фишангҳои дар салоҳияти давлат мавҷудбуда; ташкил намудани равзанаи қарзӣ ба соҳаи кишоварзӣ ва корхонаҳои коркарди маҳсулотҳои кишоварзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (саҳ. 73-74). Дар зербоби 2.3. масъалаҳои муҳимми зоҳиршавии таваррум ва занҷираи таъсири он ба бахшҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, маълумотҳои муфасссал оварда шуда (саҳ. 77), омилҳои гурӯҳии бавучудоии таваррум (расми 2.1, саҳ. 83), занҷираи таркибии сатҳи таваррум дар шароити муосир (расми 2.2, саҳ. 86), омилҳои таъмини мувозинати таваррум дар шароити имрӯза (расми 2.3, саҳ. 88), таъсири иҷтимоию иқтисодии таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (расми 2.4, саҳ. 92) мавриди таҳқиқ қарор гирифта шудааст.

Дар боби сеюми диссертатсия – «Масъалаҳои асосии идоракунии таваррум бо роҳи сиёсати дурусти пулию қарзӣ дар Тоҷикистон», ки қисмати ниҳоеи рисолаи илмиро ташкил медиҳад, аз муаммоҳои муосири сиёсати пулию қарзӣ ва алоқамандии он бо таваррум, роҳҳои баромадан аз вазъи ногувори таваррумӣ дар шроити номувозинатии талабот ва таклифот, масъалаҳои муҳимми зоҳиршавии таваррум, занҷираи таъсири он ба бахшҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бар мегирад. (саҳ. 96-144)

Дар зерқисматҳои боби мазкур сатҳи рушди иқтисодиёт дар давлатҳои тараққикарда ва давлатҳои рӯ ба инкишоф гуногун буда, ҳиссаи афзалиятноки рушд бештар дар давлатҳои рӯ ба инкишоф ба назар мерасад. Маълумотҳо нишон медиҳанд, рушди иқтисоди ҷаҳон дар соли 2017 , 3,8%-ро ташкил намуда, ин нишондиҳанда дар соли 2022 2,9%-ро ташкил додааст. Таносуби рушд байни давлатҳои тараққикарда ва давлатҳои рӯ ба инкишоф бештар ба давлатҳои рӯ ба инкишоф рост меояд. Тибқи маълумотҳои ҷадвали 3.1. (саҳ.97) рушди иқтисод дар давлатҳои рӯ ба инкишоф дар соли 2017 1,4% ва дар соли 2022 3,4%-ро ташкил намуд. Мувофиқи маълумотҳо ин ҳисса дар давлатҳои тараққикарда дар соли 2017 2,4% ва дар соли 2022 3,0% ро ташкил медиҳад. Ҳол он ки ин нишондиҳанда дар соли 2020 рушди иқтисоди ҷаҳон – 4,3%, давлатҳои тараққикарда -5,4% ва давлатҳои рӯ ба инкишоф

– 2,6% коҳиш ёфтааст (саҳ. 98). Инчунин дар зербобҳои боби мазкур масъалаҳо оид ба динамикаи тағйирёбии буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2017-2022 (ҷадвали 3.2. саҳ.101), даромад ва хароҷоти буҷет нисбат ба ММД дар солҳои 2017-2022 бо фоиз (ҷадвали 3.3. саҳ.102), ташаккул ва ҳиссаи воридоти андоз ба буҷет дар солҳои 2017-2022 бо фоиз (ҷадвали 3.4. саҳ. 103- 104), сатҳ ва ҳиссаи хароҷотҳои буҷети давлатӣ аз рӯи соҳаҳо дар солҳои 2017-2022 (%) (ҷадвали 3.5. саҳ.105), вобастагии хароҷоти буҷет ва сатҳи таваррум дар таркиби маҳсулотҳои ҳӯрокворӣ дар соли 2017-2022 (ҷадвали 3.6. саҳ.106), сатҳи номутобиқатии ҳавасмандии меъёри фоизи пасандозҳо ва таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2012-2021 (ҷадвали 3.8. саҳ. 115) маълумотҳои муфассал дода шуда, мавриди қарор гирифта шудааст. Муаллиф дуруст қайд намудааст, ки алоқамандии рушди иқтисодиёт ё тамоили баръакси он дар алоқамандӣ бо болоравии таваррум дар ду масъалаи асосӣ зоҳир мегардад: зоҳиршавии таваррум дар вайрон шудани мувозинатҳои иқтисодӣ, ҳангоми талаботи зиёд ва таклифоти нокифоя зоҳир мегардад ва таваррум ҳангоми ба вучуд омаданаиш, дараҷаҳои хавфноки ба бахши иқтисодиёту молиявӣ алоқамандро метезонад. (саҳ. 118-119). Ҳамчунин, қайд менамояд, ки сиёсати маҳдудкунии таваррум яке аз механизмҳои асосие мебошад, ки ҳиссаи молҳои хориҷиро барои додани имконият ба истеҳсолкунандагони дохилӣ фароҳам месозад ва модели сиёсати идоракунии таваррум вобаста ба нигоҳ доштани мувозинати рушди иқтисодро пешниҳод намудааст (расми 3.1. саҳ. 120-121).

Қайд кардан ба маврид аст, ки занҷираи сиёсати меъерӣ таркиби амиқи масъалаи таваррумо бо дарназардошти талаботҳои иқтисодӣ ва таркиби иқтисодӣ муайян намуда, он ҳамеша зери назорати Бонки миллии Тоҷикистон қарор дорад. Аз рӯи маълумотҳо ва тамоюлҳои дар диаграммаи 3.1 овардашуда (саҳ.124), қайд намудааст, ки бо дарназардошти таъсири хавфҳои эҳтимолии ҷойдошта ва бетағйир мондани дигар омилҳо дурнамои сатҳи таваррум барои соли 2023 аз рӯи сценарияҳои оптимистӣ ва базавӣ дар доираи ҳадафи муқарраршуда дар чанд соли охир ба таври мутавозин вобаста ба ҳолати воқеӣ, меъёри ҳадаф ва ҳудудҳои поёнию болоӣ дар соли 2023 ба ҷои меъёри максималии сатҳи поён ва боло тамоили баръаксро касб намуда, -2 б\ф коҳиш ёфтааст. Инчунин, динамикаи тағйирёбии меъёрҳои муқаррарӣ ва муайяншудаи таркиби таваррум дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2023 (ҷадвали 3.9. саҳ 130), механизм ва роҳҳои баромадан аз вазъи

ногувори таваррум ва паст кардани шиддати он (расми 3.3. саҳ 132), мавриди таҳлил қарор додааст.

Дар хулоса барои ташкили дурусти сиёсати пулию қарзӣ, танзим ва назорати таварруми пул ва баромадан аз вазъи ногувори он ба масъалаҳои риояи меъёрҳои сиёсати пулию қарзӣ ва назорати доимии онҳо дар шароити тағйирёбанда будани вазъияти молиявии ҷаҳон бо таъмини сатҳи самаранокии меъёрҳои пешбинигардида, баланд бардоштани иқтидори молиявии ташкилотҳои қарзӣ ва таъмини баробари талаботҳои пулӣ, бо дарназардошти додани қарзҳои арзон ва имтиёзнок ба бахшҳои воқеии иқтисодиёт, назорат аз рӯи амалиётҳои хавфнокӣ низоми бонкӣ, ки дар оянда онҳо метавонанд ба сатҳи рушди иқтисодиёти мамлакат таъсири манфӣ расонанд, зиёд намудани ҳиссаи содиротии кишвар ва дар заминаи ин додани имконият ба истеҳсолкунандагони ватанӣ дар минтақаҳои дорои афзалияти иқтисодӣ, тақвияти ҳиссаи ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ ва дар заминаи ин маҳдуд кардани амалиётҳои нақдӣ ва дигар масъалаҳои ба ин баробар, таҳияи стратегияҳои дахлдори давлатӣ дар самти татбиқи саноатикунони босуръати кишвар ва роҳҳои расидан ба сценарияҳои асосии он, аз байн бурдани бухрони эътимод ва дар заминаи ин баланд кардани қобилияти пардохтпазирии низоми бонкӣ бо роҳи қонун намудани талаботи аҳоли, таснифи занҷираи бавучудоии таваррум ва дар заминаи ин занҷира таҳияи механизмҳои самараноки расидан ба ҳадафи стратегияи идораи ин масъала, пурзӯр намудани механизмҳои назоратӣ аз тарафи мақомотҳои дахлдори соҳавӣ, ки имконияти мустақилона назорат ва танзими масъаларо дар доираи меъёрҳои қонунӣ доро мебошанд ва назорат аз рӯи молу маҳсулотҳои хусусияти мавсимӣ дошта, ки дар ҳама шароит метавонанд ба болоравии сатҳи нархҳо таъсир расонанд таваҷҷуҳи махсус дода шудааст, ки дорои аҳамияти илмиву амалӣ мебошад. Ҳамчунин, масъалаҳои назариявӣ, методӣ, амалӣ ва коркардҳои муаллиф вобаста ба мавзӯи таҳқиқшаванда дар ду соҳти алоҳида хулоса ва пешниҳодҳои мушаххас манзур гардонида шудааст (145-151).

9. Эрод ва ҷанбаҳои мубоҳисавии диссертатсия.

Бо вучуди арзиши баланди илмиву амалии таҳқиқоти диссертатсионии унвонҷӯ, ки дар сатҳи аҳсант анҷом дода шудааст, як қатор камбудию норасоиҳо ба назар мерасанд, ки ислоҳи онҳо ба моҳияти илмиву амалӣ ва методологии диссертатсия муассир мебошад.

1. Баррасии масъалаҳои ниҳоят муҳими мавзӯи мавриди таҳқиқ ба вежа нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ бо назардошти мазмун ва

мундариҷаи бобҳои дувум ва сеюм матраҳ мегардиданд, заминаи мантиқии баррасиҳои илмӣ таъмин шуда, натиҷаҳои ба дастмадаи фарзияҳои илмӣ хусусияти устувори назариявӣю амалӣ пайдо менамуданд. .

2. Муаллиф кӯшиш намудааст, ки ташкили дурусти сиёсати пулию қарзӣ, танзим ва назорати таварруми пул ва баромадан аз вазъи ногувори онро дар ҳалли масъалаҳои риояи меъёрҳои сиёсати пулию қарзӣ ва назорати доимии онҳо дар шароити тағйирёбанда ба таври комил мавриди арзёбӣ қарор диҳад ва дар ин самт муваффақ ҳам гаштааст. Афзун бар ин, фишангҳои танзими сиёсати пули қарзӣ ва таваррумро бо назардошти шароит ва имконоти давлатӣ бештар асоснок менамуд, арзиши илмии рисола боз ҳам меафзуд.

3. Мусаллам аст, ки дар раванди таҳлилу баррасиҳои афкори илмӣ ва назарияҳои мавҷуда андешаҳои баҳсбарангез ба вуҷуд меоянд, ки ин ҳодисаи табиист. Дар рисола низ аз ҷониби муаллиф бархе аз мулоҳизоти баҳсангез ба назар мерасанд, далелҳои иловагӣ ва санадҳои муътабадро тақозо менамоянд.

4. Муаллиф заминаҳои дигаргуншавӣ ва омилҳои таъсиррасони истехсолотро дар муҳити кишвар ба назар гирифта бо истифода аз методҳои илми дурнамои онҳоро бо мисолҳои мушаххас арзёбӣ менамуд, арзиши амалии рисола боз ҳам фузун мегардид.

5. Бо вуҷуди расидан ба хулосаҳои асоснокшуда муаллифро зарур буд, ки дар тақмили онҳо бештар кӯшиш намуда, натиҷаҳои ба дастмадаро ба таври мукамал дар қолаби хулосаҳои комилтар ифода менамуд. Зеро, ҳар як фасл натиҷагирӣ шуда бошад ҳам, баъзе аз хулосаҳо тақмил мецоҳанд. Мушаххас баён намудани моҳияти аслии натиҷаҳои ба дастовардаи хулосаҳои ҳар як фаслу боб дар бештар гардидани арзиши илмии рисола заминаи мусоид фароҳам меоварад.

6. Дар матни диссертатсия баъзе хатогиҳои услубӣ ва душворфаҳм ба назар мерасанд, ки ислоҳи онҳо сифати корро боло бурда, матни онро оммафаҳм мегардонад.

Бо иброи ҷунин нуқтаи назар метавон гуфт, ки эродҳои қайдкардашуда ҷиддӣ набуда, онҳо ислоҳшавандаанд ва хусусияти тавсиявӣ дошта ба сатҳи баланди илмию амалии диссертатсия таъсири манфӣ намерасонад.

10. Хулоса оид ба мувофиқати диссертатсия ва меъёрҳои, ки тартиби додани дараҷаҳои илмӣ муқаррар кардааст

Умуман, рисолаи илмӣ дар сатҳи баланди илмӣ ва амалӣ анҷом дода шудааст, он кори анҷомёфтаи илмӣ ва тахассусӣ мебошад.

Ҳамин тавр, гуфтан мумкин аст, ки диссертатсияи Қурбонов Вафо Намозалиевич дар мавзӯи “Таваррум ва роҳҳои пешгирии таъсири манфии он ба рушди иқтисодиёт”, ки ба шӯрои диссертатсионии 6D.KOA-014 назди Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD)- доктор аз рӯи ихтисоси 6D050900- Молия (6D050901- Молия, муомилоти пулӣ ва қарз) дар сатҳи зарурӣ омода гардида, аз ҷиҳати мазмун ба талаботи бандҳои 31,33,35 “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти рақами 267 аз 30 июни соли 2021 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ мебошад ва муаллифи он сазовори дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯи ихтисоси номбурда мебошад.

Муқарризи расмӣ:

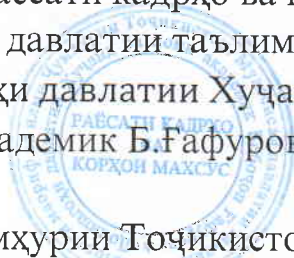
Номзади илмҳои иқтисодӣ,
дотсенти кафедраи қори бонкии
Муассисаи давлатии таълимии
“Донишгоҳи давлатии Хучанд
ба номи академик Б.Ғафуров”

Қурбонова Ф.А

Имзои н.и.и., дотсент Қурбонова Ф.А.-ро тасдиқ менамоям.

Сардори Раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси
Муассисаи давлатии таълимии
“Донишгоҳи давлатии Хучанд
ба номи академик Б.Ғафуров”

Сайдуллозода З.С.

735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хучанд гузаргоҳи Мавлонбеков 1.
Тел: (83422) 6 52 73; 6 47 39; Факс: (83422) 6 75 18; Тел: (+992) 92 701 22 65
E-mail: firuza.1978@inbox.ru